

TUNGENES:

- Et strategisk knutepunkt med en sterk handelsforankring

John Kvanli, Rygene Detektorklubb, april 2022

Detektor søk fra private har de siste årene ført til mange nye oppdagelser og gitt innsyn i et nytt gjenstandsmateriale som har gitt kunnskaper og en uvurderlig ny viten om den eldre forhistorien vår. Så også her i Rogaland. Rygene Detektorklubb er en amatørarkeologisk klubb som benytter metallsøkere til å lokalisere løsfunn av arkeologisk interesse som ligger på de mange pløyemarker i fylket vårt. Dette kan være gjenstander som er mistet, ofret, bevisst nedlagt eller deponert og som stammer seg fra tilfeldige tap, bosettingsområder, graver eller annen menneskelig aktivitet på stedet. Noen ganger kan en mer konsentrert samling av slike løsfunn fra åkerjorda beskrive hvilken type virksomhet som vi har å gjøre på stedet.

Her i denne artikkelen vil vi for første gang presentere en ny påvist handelsplass fra middelalder som ikke er gjort kjent tidligere. Lokaliteten ligger på Tungenes, ved Tungevågen ytterst på nordspissen av Randaberg kommune.

la seg midlertidig til her. Og spor av denne aktiviteten, ser vi igjen på de antall av 1650-1700 talls sølv skillingsmynter som er funnet her. Sikkert nærmere 80-100 i tallet. Men det er ikke antallet klingende sølvmynt fra 16-1700 tallet som vi skal fremheve i denne artikkelen, for her skal vi lengre tilbake i tid med gjenstandsfunnene. Men det er mye mulig vi ser en kontinuitet av møtested og handel for dette bruksområdet som går langt tilbake i middelalder og vikingtid.

Lokaliteten ble funnet da to av våre medlemmer, Thomas Aase og Sveinung Lein fra Randaberg, påviste de første interessante detektorfunn på stedet i 2011-2012. I årene etter har systematiske detektorundersøkelser av Rygene Detektorklubb fått frem et hundretalls oldsaksfunn fra pløyelaget. Dette gjenstandsmaterialet strekker seg dateringsmessig i tid fra romertid til middelalder. Med hovedvekt på tidlig middelalder.

Bildet over viser GPS plottinger av funnsted for noen av de mange detektorfunn på markene rundt Tungevågen (R markeringer på markene) Øverst til venstre sees Tungenes Fyr. (Bilde: Kulturminnesøk/ Kartverket, Geovekst, kommuner - Geodata AS)

Tunge med Tungevågen har vært en strategisk plass med ei god havn, seilingsleden langs norskekysten nord og sørover rett utenfor og ikke minst med god kontroll over seilingsleden inn byfjorden til Stavanger by. Vi kjenner til at her har vært et rikt hummerfiske, med engelske skip som kom seilende inn vågen for å kjøpe hummer på 1700-1800 tallet. Det har nok grunnet beliggenheten vært mange som har søkt ly og havn her på sin vei oppgjennom tidene. Havet utenfor kan være lunefull, og kom man seilende innenfra fjordene, var det her ved Tungenes man måtte ta avgjørelsen om enten å fortsette til havs eller gjøre strandhugg i påvente av bedre vær. Enten man skulle nordover å krysse Boknafjorden eller sørover forbi Jærens kyst. Lokaliteten har nok vært yndet å oppsøke i alle tider. Dette behovet for strandhogg og stedet beliggenhet, var nok sterke grunner til at Tore Knutsson i 1675 åpnet gjestgiveri her. Her hadde man også hest og båter til å tilby og må nok ha fungert som et knutepunkt og skystasjon for de reisende. At lokale bønder har oppsøkt dette stedet for å gjøre handel, var en naturlig konsekvens av kontakten med de mange både innenlands og utenlandske besøkende som

Over: En urnesfibel (draktsmykke) fra tidlig middelalder funnet av Thomas Aase på Tunge. Foto: Ams/Anette Øvreli

Dette sjønære jordet har helt spesielle bevaringsforhold for gjenstandene i pløyelaget, mye grunnet skjellsanden som har et høyt innhold av kalk. Jordsmonnet er tynt, og det kan være forklaringen til at ikke det ble påvist arkeologiske strukturer i undergrunnen da Rogaland Fylkeskommune i 2014, gjorde en forundersøkelse på stedet. I noen områder har påvirkningen fra landbruket kommet så langt at det knapt finnes arkeologiske spor etter anlegninger og faste kulturminner igjen- i så måte er det bare gjenstandene i pløyejorda som enda har informasjonsverdi for det som engang har foregått på stedet. Typiske handelsplasser er også vanskelig å lokalisere ved bruk av tradisjonelle arkeologiske metoder, siden disse mindre handelsområdene er meget begrenset i utstrekning, og kanskje bare har vært brukt sesongmessig uten bebyggelse på seg.

Gjenstandsmaterialet

Gjenstandsmaterialet fra området rundt Tungevågen har en overvekt av typiske handelsrelaterte gjenstander som hakksølv, engelske, tyske, danske og norske vikingtids- og middelalder mynter, vektlodder, mm.

Over: Mynt slått under Kong Henry I av England (1100-1135) og omgjort til et henge. Finner: Sveinung Lein

Ja til og med er det funnet et klipp fra en sølvmynt slått i Bagdad området i dagens Irak på 800-900 tallet. I tillegg et større materiale som inkluderer draktsmykker og fibler fra både romertid, folkevandringstid, vikingtid og tidlig middelalder, ulike beslag, pinsetter, draktnåler, draktilbehør, henger og hekter, ulike beslag i bronse fra

middelalder, Hengesmykke fra vikingtid i borrestil. Ringspenner, runeamuletter i bly, kam i ben fra middelalder mm.

Over: Vikingtidsfunn fra Tunge. Et maske anheng i borrestil, trolig av guden Loke ettersom munnen er vist snøret sammen. Foto AM/ Anette Øvrelid. Til høyre; et insulært beslag som stammer seg fra de britiske øyer, og mest sannsynlig fra Irland. Finner: John Kvanli

Myntene er både norske og utenlandske. Dateringsmessig snakker vi her om funn av mynter som representerer hvert eneste århundre fra sen vikingtid til opp til nyere tid.

Bildene over viser fra venstre mot høyre: Engelsk sterling fra kong Edward I av England (1279-1307). Eirik Klipping Konge av Danmark (1259-1286). Finner: Sveinung Lein.

Myntene som den over til høyre er med lavt sølvinnhold og blir i Danmark ofte referert til som «borgerkrigsmynter». På Tunge er det funnet 4 danske borgerkrigsmynter. I Norge er det bare tre steder der man har funnet flere av disse myntene på norsk jord: Og det er gamlebyen i Oslo, Tønsberg og Hamarokaupangen.

Det er sammen med alle de forskjellige mynter gjort endel funn av vektlodd på Tunge. Vektloddene var essensiell i handelen og utgjorde nøyaktige vekter til bruk som vektenheter for balansevektene, spesielt når sølv skulle veies. Eksemplaret vist under er av en kjent, typisk form fra vikingtid, og kalles et bipolar vektlodd. Selve kjernen bestod av jern, som igjen var kappelagt av et tynt lag med bronse.

Over: Penning slått under Kong Olav Kyrre av Norge (1067-1093) samt et vektlodd fra vikingtid. Finner: Thor Eirik Gilje

Nedenfor en skjematisk oversikt over funngruppene representert på Tunge. Totalt 109 gjenstander, der 45 gjenstander tilskrives som handelsrelaterte gjenstander i form og mynter og vektlodd.

Handelsrelaterte gjenstander:	Antall	Eksempler
Mynter:		
Vikingtids mynt og sølvklipp/barrer	5	Sølvbarrer, Arabaisk dirhem klipp, Tysk mynt Poppo von Babenberg, (1016-1047)
Norske middelalder mynter (1066-1537)	6	Eirik Magnusson (1280-1299), Olav Kyrre (1067-1093)
Danske middelalder mynter	5	Eirik Klipping (1259-1268), Erik Menved (1286-1319)
Engelske middelaldermynter	4	Edward I (1239-1307), Henry I (1100-1135)
Andre europeiske middelalder mynter	3	Fransk Douzain, Henri III 1574-1584, Tysk thalere 1500 talls
Norsk/Nordisk mynt 1537-1650	15	
Sum mynter	38	
Vektlodder:		
Vikingtid	1	Bipolart vektlodd
Middelalder	6	Pæreformede vektlodd, ulike vektlodd i bly
Sum handelsrelaterte gjenstander	45	

Andre før-reformatoriske gjenstander	Antall
Fibler/draktsmykker:	
Romertid/Folkevandringstid	2
Merovingertid/Vikingtid	3
Middelalder	3
Draktilbehør/personlig utrustning:	
Spenner/ hekker/draktnåler/kammer	24
Ringer/ringspenner	3
Runeamuletter	2
Annet:	
Beslag/hengesmykker	8
Spinnehjul	5
Perler	2
Nøkler	1
Annet	11
Sum andre gjenstander	64

En mulig forbindelse med Jon Torbergsson?

Dateringsrommet på endel av myntene på Tungenes som ligger mellom 11-1300 tallet gjør det plausibelt å tenke seg til at aktiviteten nær havneområdet kan på en eller annen måte være relatert til Randberg's mektigste mann Jon Torbergsson og hans etterkommere på Randberg. Gården på moreneryggen mellom Randbergfjellet og Håfjellet var sannsynligvis tidlig et stormannssete og er bare noen kilometer unna Tunge. I siste halvdel av 1100 tallet vet vi at her satt Jon Torbergsson og kona Ragnhild Erlingsdotter.

Birger Lindanger skriver i Randberg: Gard og ætt 1 der han postulerer følgende om denne adelsætta med sterke forbindelser til kongsættene: «Jon var trolig en etterkommer etter Ragnhild (datter av Erling Skjalgsson) og Torberg Arnesson på Giske, og hørte til adelsætta Arnung. En annen etterkommer til Ragnhild og Torberg på Giske, var dattersønnen Kong Olav Kyrre, far til Kong Magnus Berrføtt og farfar til Sigurd Jorsalfare. Datter til Sigurd Jorsalfare, Kristin giftet seg i sin tur med Erling Skakke. Og datter deres var den Ragnhild som ble gift med Jon Torbergsson. På den måten ser vi at Jon som fra før av var i slekt med den norske kongsætta, fikk båndet dit styrket ytterligere. Med dette giftemålet var han også svoger til Kong Magnus Erlingsson»

Som vi ser har det vært mektige slekter boende på Randberg og i nærrområder rundt Tungenes, eksempelvis også på Bø gården lengre mot sør-vest. Og i mange hundrede år etter Jon fortsatte etterkommerne hans med å holde hus på Randberg gården. Tungenes med en strategisk god beliggenhet, må ha vært et yndet landområde for bygdas ledende slekter i vikingtid/tidlig middelalder å ha

kontroll på, nettopp grunnet nærheten til seilingsleden inn til Stavanger og ikke minst ei god havn- også lenge før vi hører om den første bosatte på Tungegården på 1500 tallet.

Jon var lendmann hos Kong Magnus Erlingsson. Lokal styringsmann og ikke minst skulle støtte kongen militært. Er det samlingssted for dette militære forsvaret han skulle organisere når det trengtes, som vi ser spor av ute ved Tungevågen? Er det en lokal handelsplass for bygda under tillatelse, kontroll og beskyttelse av Jon Torbergsson og hans ætt? Eller er det rett og slett bare «fotavtrykket» av en «nødhavn» der mange forskjellig farende folk på sjøen har benyttet i all tid grunnet beliggenheten og leet fra storhavet utenfor og at stedet ligger så perfekt til i forhold til seilingsleden inn og ut fra regionens største middelalderby, der den største handelsplassen i regionen lå? Tungenes ville således også vært strategisk viktig som en del av et forsvar av middelalderbyen Stavanger, og høyst sannsynlig har det vært en større bylignende bosetting også der i vikingtid.

Uansett her på Tunge har folk oppholdt seg, og her har folk fra både inn og utland handlet med hverandre og med lokalbefolkningen. Ellers ville ikke de mange utenlandske og innenlandske handelsrelaterte gjenstandene som mynter, hakksølv, vektlodder vært så fremtredende på plassen. En god del mynter funnet på stedet er nettopp preget i perioden for Magnus Erlingsson og Olav Kyrres regjeringstid.

Eirik Magnusson penninger (1280-1299) funnet på Tunge. Den øverste ofte kalt «svart krone» grunnet lav sølvledighet i mynten. Nederste mynten viser første utmyntning med det som senere skulle bli det norske riksvåpenet. Finnere: Thomas Aase og John Kvanli

En sjønær handelsgård?

Man kan ha å gjøre med en sjønær «handelsgård» på stedet, selv om man ikke har historisk belegg for å hevde dette og heller ingen konkrete arkeologiske funn som underbygger at det var hus/gård her i vikingtid/tidlig middelalder av en betydning som skulle ha avsatt såpass mye spor i jorden. Selv om det ikke er all verdens mengder med middelaldermynt på stedet, er det dog den mest funnrrike plassen for middelalder mynt som vi i Rygene Detektorklubb har påvist de siste 15 år her i fylket. Og det alene sier litt for vi har gjestet mange gårder på hele Nord Jæren og har fått en god forståelse for hvor sjeldne disse er å finne.

Vi vil postulere at det sannsynligvis ikke er et «enten eller», men heller en kombinasjon av mange mulige forklaringer til dette handelsrelaterte gjenstandsmaterialet på Tunge. Et slikt handelsomfang som det vi er vitner til ved Tungevågen, ville dog nok ikke ha gått upåaktet hen uten at man har en eier- og kontrollinteresse fra en lokal stormann. Og da er det helt på sin plass å rette øynene mot ledende slekter på Randaberg gården / og eller Bø gården(e).

Tiden vil vise hvilke flere spor som kan avdekkes på Tunge både av Rygene Detektorklubb, og ikke minst av fremtidige arkeologiske undersøkelser. Basert på de mange løsfunn og arkeologisk materiale funnet med metallsøker på Tunge, så viser dette entydig at vi her har med å gjøre med et spesielt sted, kanskje selve samlingspunktet i Randaberg grenda i middelalderen. En delvis sterkt forblåst liten landtunge, som allikevel hadde alle forutsetningene for at det var nettopp her- strategisk mellom land, fjord, hav og seiingsled- at Tungevågen ble knutepunktet i bygda med en sterk handelsforankring.

Basert på funnmaterialet innsamlet, registrert og innlevert til Fylkesarkeologen/Arkeologisk Museum i Stavanger, så kan vi allerede nå påstå at Tunge og Tungevågen tidligere har fått en altfor liten plass i historieskrivingen om Randaberg. Med vårt bidrag så har vi fått frem Tungevågen som en av de få kjente, og en av de mest spennende handelsplasser fra middelalder vi kjenner til her på Nord Jæren. Vi vil takke en historieinteressert og velvillig grunneier Odd Sande for det gode samarbeidet, og ikke minst den eksklusive tillatelsen han har gitt oss slik at vi kan fortsette med systematiske søk for å få frem viktige arkeologiske brikker i Tunge og Randabergs eldre historie.

Rygene Detektorklubb har drevet med metallsøk siden 2006, og for interesserte så kan man se mange av våre flotte arkeologiske funn fra både Tunge, og mange andre gårder både i Randaberg og ellers på hele Jæren på våre nettsider: www.rygenedetektorklubb.com

Over vises et par andre middelalderlige funn fra Tunge: En kam laget av ben eller gevir, samt en «runeamulett». Runeamuletter antas være båret av personer for å gi dem magisk beskyttelse- kanskje besvergelses for å bringe dem trygt over havet? Finnere: Morten Eek og Thor Eirik Gilje